

องค์กรชุมชน

กับกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน หัวใจของการพัฒนา

จากหนังสือ “รวมบทความวิชาการพัฒนาสังคม : แนวความคิดและปฏิบัติ”

ในวโรกาสเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

เจริญพระชนมายุ ๓ รอบนักษัตร เมษายน ๒๕๓๔

การพัฒนาของประเทศต่างๆ จำนวนมากรวมทั้งประเทศไทยด้วยเป็นการพัฒนาแบบไม่ยั่งยืน (unsustainable development) เพราะเน้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจระดับมหภาคเป็นสิ่งสำคัญ ทำให้มีการทำลายสิ่งแวดล้อม สูง ขาดการพัฒนามนุษย์ ครอบคลุม และสังคม เป็นเหตุให้สังคมชนบท ล่มสลาย และเกิดปัญหาสังคมต่างๆ ตามมา เช่น การอพยพเข้าเมือง อาชญากรรม โสเภณี การละเมิดสิทธิเด็ก และอุบัติเหตุต่างๆ

ขณะนี้ทั่วโลกมีการพูดถึงและแสวงหาแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืนกันมาก นักวิชาการ นักการเมือง ตลอดจนนักพัฒนา ควรศึกษาและพัฒนาแนวความคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งจะต้องคำนึงถึง

ความยั่งยืนของเศรษฐกิจ

ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม

ความยั่งยืนของสังคม

อย่างสอดคล้องซึ่งกันและกัน โดยไม่พัฒนาเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยไม่คำนึงถึงอีกสองเรื่อง เช่น

พัฒนาเศรษฐกิจอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและสังคม ดังที่ทำการมา ๓๐ ปีเศษในประเทศนี้

หรือคำนึงถึงแต่สิ่งแวดล้อมโดยไม่คำนึงถึงสังคม ดังในเรื่องพระราชบัญญัติป่าสงวน ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งเรื้อรังมาจนกระทั่งทุกวันนี้ เพราะมีประชาชนอาศัยอยู่ในเขตที่เรียกว่าป่าสงวนถึง ๑๐ ล้านคน จนถึงกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า **“กฎหมายบุกรุกบุคคล”**

หรืออย่างที่บางประเทศพยายามพัฒนาความเป็นธรรมทางสังคมโดยไม่พัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้เกิดสภาพ **“ยากจนตัดเทียมกัน”** อันนำไปสู่ปัญหาทางการเมืองและสังคมอีกต่อไป

มนุษย์ปัจจุบันคุ้นเคยกับการพัฒนาแบบแยกส่วน เพราะเรียนมาอย่างนั้น และมีความรู้จำกัดเฉพาะเรื่อง เป็นการยากมากที่จะให้คิดอย่าง เชื่อมโยงเป็นบูรณาการ แต่ก็เป็นเรื่องหนีไม่พ้นว่าในการพัฒนาแบบยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องคิดอย่างบูรณาการ

อาจเป็นความเจ็บปวดและยากเกินไปสำหรับนักวิชาการ ที่จะปรับจากการคิดแบบแยกส่วนมาเป็นคิดแบบบูรณาการ แต่ก็มีคามจำเป็น เพราะ **‘บูรณาการคือกฎแห่งอนาคต’**

ถ้าบททวนเอกสารให้มากก็จะเห็นว่าไม่ต้องเริ่มต้นที่ศูนย์ และต้องสามารถสรุปประเด็นที่เป็นหัวใจของเรื่องต่างๆ ให้ได้ ดังที่ Noman Uphoff แห่งมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ กล่าวว่

“ความยั่งยืนของสังคมใน thế โลกที่สามขึ้นกับความยั่งยืนของสังคมชนบท”

หากการพัฒนาทำแบบที่ทำให้สังคมชนบทล่มสลาย ย่อมนำไปสู่ความไม่ยั่งยืนของสังคมทั้งหมด และเป็นการพัฒนาแบบไม่ยั่งยืน

แม้การพัฒนาชนบทจะมีหลายองค์ประกอบ แต่องค์ประกอบที่เป็นหัวใจของความยั่งยืนของสังคมชนบทมี ๓ ประการคือ

๑. องค์กรชุมชน

๒. ความรู้

๓. กระบวนการเรียนรู้ของประชาชน

ในการพัฒนาชนบทยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ อีก แต่ถ้าไม่ทำ ๓ องค์ประกอบหลักข้างบนนี้ ถึงจะพัฒนาในข้ออื่น ๆ เท่าใด การพัฒนาชนบท ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ จะขอขยายความองค์ประกอบหลักดังต่อไปนี้

๑. องค์กรชุมชน

หากทหารออกรบแบบตัวใครตัวมันโดยไม่มีการจัดองค์กร จะแพ้ทุกครั้ง

ในขณะที่อาชีพต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการทหาร พลเรือน หรือธุรกิจ ต่างมีองค์กรหรือมีสถาบันของตนเอง อันทำให้มีศักยภาพและความต่อเนื่องยั่งยืน

ชาวบ้านต้องต่อสู้กับความยากจนและปัญหาที่ยากแค้นแสนสาหัสอื่น ๆ โดยปราศจากองค์กรรองรับ จึงไม่สามารถเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ได้

องค์กรชุมชน หมายถึงองค์กรที่ชาวบ้านก่อตั้งขึ้นเอง ไม่ใช่องค์กรที่ทางราชการไปจัดตั้งให้

การเมืองค์กรชุมชนของชาวบ้าน ทำให้มีการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง โดยชาวบ้าน เพื่อชาวบ้าน ทำให้สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและอื่น ๆ รวมทั้งทำให้เผชิญภาวะวิกฤติได้ดีขึ้น ดังในกรณีน้ำท่วมที่นครศรีธรรมราช บ้านคีรีวงซึ่งมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง พื้นตัวได้รวดเร็วกว่าพิปูนและกระทูนซึ่งไม่มีองค์กรชุมชน

การเมืองค์กรชุมชนคือประชาธิปไตยในระดับ “รากหญ้า” อันเป็นประชาธิปไตยที่ใกล้ตัวชาวบ้านที่สุด

หากมีการส่งเสริมให้เมืองค์กรชุมชน และมีการรับรองความเป็นนิติบุคคลขององค์กรชุมชน ไม่เพียงแต่จะทำให้แก้ปัญหาความยากจนได้โดย

รวดเร็วกว่านั้น แต่ประชาธิปไตยในระดับ “รากหญ้า” จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพของประชาธิปไตยในระดับบนด้วย

ในสังคมปัจจุบันและอนาคตซึ่งมีความหลากหลาย ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสาร และมีบทบาทในด้านต่างๆ มากขึ้น

ระบบรวมศูนย์อำนาจใดๆ ไม่ว่าจะเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คอมมิวนิสต์ หรือเผด็จการทหาร ย่อมก่อให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงทั้งสิ้น

ประเทศไทยยังรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง ในระบบเช่นนี้รัฐบาลจะบริหารได้ลำบาก และจะประสบภาวะวิกฤติเรื่อยไปทุกรัฐบาล ทรราชใดที่ยังไม่กระจายอำนาจไปสู่สถาบันท้องถิ่นอย่างทั่วถึง

องค์กรชุมชนเป็นสถาบันท้องถิ่นอย่างหนึ่งซึ่งควรริบส่งเสริมให้เกิดขึ้น และควรมีการศึกษาเรื่องสถาบันท้องถิ่นกันให้มาก แล้วกระจายความรู้นี้ออกไปให้กว้างขวาง

รัฐบาลควรออกกฎหมายรับรองความเป็นนิติบุคคลขององค์กรชุมชน ซึ่งทำได้ไม่ยาก เมื่อชาวบ้านรวมตัวกันเป็นองค์กรชัดเจน และมาขอจดทะเบียน ให้ทางราชการรับขึ้นทะเบียน ไม่ว่าจะองค์กรนั้นจะเล็กหรือใหญ่ ในทำนองเดียวกับการจดทะเบียนพรรคการเมือง

เมื่อองค์กรชุมชนเป็นนิติบุคคล ย่อมสามารถทำนิติกรรม และดำเนินการอย่างต่อเนื่องได้

รัฐอาจสนับสนุนองค์กรชุมชนได้หลายอย่างด้วยกัน เช่น ให้เช่าที่ในราคาไร่ละ ๑๐ บาท (อย่างที่ให้บริษัทเช่า) เพื่อปลูกป่าชุมชนและทำเกษตรผสมผสาน จะทำให้ได้ป่าคืนมาพร้อมๆ กับชาวบ้านมีอาชีพ และ อยู่ร่วมกับป่าได้

รัฐควรให้องค์กรชุมชนยืมเงินจากกองทุนพัฒนาการเกษตร และจัดส่วนแบ่งภาษีอากรอย่างเป็นธรรม ให้องค์กรชุมชนนำไปใช้ดำเนินกิจกรรมของชุมชน

ถ้าได้ทำตามนี้สังคมชนบทจะฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว และมีความยั่งยืน
ถ้าไม่ทำวิธีนี้คงจะกระจายรายได้ไม่สำเร็จ และพัฒนาชนบทไม่ได้ผล

๒. ความรู้

ความรู้ หมายถึงความรู้เกี่ยวกับชุมชนชนบท เช่น ประวัติศาสตร์
ภูมิศาสตร์ พืชพันธุ์ สัตว์ในท้องถิ่น การอาชีพ วัฒนธรรม การใช้เทคโนโลยี ปัญหา และการแก้ปัญหา

ขณะนี้ระบบการศึกษาทุก ๆ ระดับ ตั้งแต่ประถมศึกษาจนถึงมหาวิทยาลัย เกือบจะไม่ได้ศึกษาให้เกิดความรู้จริงเกี่ยวกับชนบทเลย จึงไม่มีพลังในการแก้ปัญหา

ความรู้จริงคือพลัง

การท่องเนื้อหาในหนังสือ โดยปราศจากการศึกษาสภาพของจริง ไม่ทำให้เกิดความรู้จริง

ความรู้เรื่องเกี่ยวกับชนบทจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความยั่งยืนของสังคมชนบท

ระบบการศึกษาทั้งหมดควรจะเข้ามาสร้างความรู้จริงเกี่ยวกับชนบท

๓. กระบวนการเรียนรู้ของประชาชน

ต้องแยกกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนออกเป็นคนละเรื่องกับความรู้อีกต่างหากในข้อ ๒ เพราะถึงแม้จะมีความรู้เกี่ยวกับชนบท แต่ถ้าปราศจากกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน ก็ยังไม่เกิดการพัฒนานั้น

เปรียบประดุจดั่งที่มีองค์ความรู้อยู่ในพระไตรปิฎก ถ้าพุทธบริษัทไม่เรียนรู้ ก็ไม่บรรลุธรรม หรือมีการพัฒนา

กระบวนการเรียนรู้ในที่นี้ ไม่ได้แปลว่าให้ชาวบ้านไปท่องหนังสือหรือให้มีใครไปสอนความรู้สำเร็จรูป เพราะปัญหาของชาวบ้านยากเกินกว่าที่การท่องหนังสือหรือการรับความรู้สำเร็จรูปจะแก้ปัญหาได้ ดังนั้น การท่องหนังสือคงจะแก้ความยากจนไม่ได้

กระบวนการเรียนรู้ต้องเป็นการศึกษาที่ทรงพลังมากกว่านั้น อันได้แก่

- การวิเคราะห์ปัญหา
- การวินิจฉัยปัญหา
- การวิเคราะห์ทางเลือก
- การตัดสินใจทางเลือกที่ถูกต้อง

มีตัวอย่างมาแล้วทั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย ทั้งในชนบท และในเมือง ว่าเมื่อชาวบ้านรวมตัวกันเป็นองค์กร และทำการวิเคราะห์ปัญหา และวิเคราะห์ทางเลือก ทำให้ชาวบ้านสามารถแก้ปัญหาความยาก-จนได้โดยรวดเร็ว และทำให้สามารถปรับตัวได้อย่างต่อเนื่องต่อความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดตามมา

ราคา การตลาด เทคโนโลยี ล้วนเปลี่ยนแปลง แต่ถึงจะเปลี่ยนไปอย่างไร ความเปลี่ยนแปลงนั้นก็จะเป็นตัวแปรที่ถูกนำมาวิเคราะห์ ที่ทำให้ชาวบ้านวินิจฉัยปัญหา และตัดสินใจอย่างปรับตัวไปได้เรื่อย ๆ

การขัดเขี่ยความรู้สำเร็จรูป แม้หากจะช่วยให้ชาวบ้านได้บ้างในระยะแรกก็จะเป็นการชั่วคราว เพราะเมื่อสิ่งต่างๆ เปลี่ยนไป ความรู้สำเร็จรูปจะใช้ไม่ได้อีกต่อไป เพราะฉะนั้นกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องคือการพัฒนา หาใช้ความรู้สำเร็จรูปตายตัวซึ่งนำไปสู่ปลายตันไม่

**การมีองค์กรในข้อ ๑ และการมีองค์ความรู้ในข้อ ๒ ช่วยให้การ-
บวนการเรียนรู้ที่กล่าวถึงในข้อ ๓ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น**

การพัฒนาชนบทเป็นเรื่องยาก จึงล้มเหลวกันมาทั่วโลก และเป็นเรื่องที่ไม่อาจทำสำเร็จได้ด้วยอารมณ์ แม้มีอารมณ์อยากช่วยเหลือ แต่ขาดความเข้าใจ หรือต่อให้ยกกองทัพลงไปทั้งกองทัพ หรือยกมหาวิทยาลัยลงไปทั้งมหาวิทยาลัย ก็แก้ปัญหาชนบทไม่สำเร็จ เพราะจะถูกความยากของปัญหาชนบทกลืนกินไปจนเกิดสภาพจิตสลายไปตาม ๆ กัน

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุ ครบ ๓ รอบนักษัตร เมื่อวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๔

ขอให้คุณงามความดีและความรักความศรัทธาที่คนทั้งหลายมีในพระองค์ท่าน จงก่อให้เกิดความบันดาลใจแก่ผู้เกี่ยวข้อง ให้ทำความเข้าใจ องค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาชนบท

ถ้าเข้าใจแล้วการพัฒนาชนบทก็จะเป็นผลสำเร็จโดยไม่ยาก อันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม อย่างเป็นสุข และเกิดสานติสุข

ข้อเสนอแนะ

๑. รัฐบาลควรสั่งให้หน่วยราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท ปรับเปลี่ยนวิธีทำงานจากเดิม ไปเป็นส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดมีองค์กรชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน ให้มีการปรับวิธีการงบประมาณให้สอดคล้องกับการทำงานใหม่

๒. รัฐบาลควรจัดให้มีการจดทะเบียนรับรองความเป็นนิติบุคคลขององค์กรชุมชนตามความพร้อม ให้องค์กรชุมชนเช่าที่ดินจากรัฐ ตลอดจนให้ยืมเงินลงทุน และจัดสรรส่วนแบ่งจากภาษีอากรอย่างเป็นธรรม เพื่อไปดำเนินกิจการของชุมชน

๓. รัฐบาลควรจัดระบบการศึกษาทุกระดับศึกษา ให้เกิดความรู้จริงในเรื่องของชุมชนท้องถิ่น และให้โรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในท้องถิ่นที่ยากจนปรับตัวเป็นโรงเรียนชุมชน โดยทำหน้าที่ ๓ อย่างคือ

- (๑) ศึกษาให้เข้าใจชุมชน
- (๒) เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาชุมชน และ
- (๓) จัดการเรียนรู้ทุกรูปแบบเพื่อพัฒนาชุมชน

๔. รัฐบาลควรส่งเสริมและสนับสนุนให้สื่อมวลชนนำเรื่องของชนบทมาเผยแพร่ให้มาก

๕. รัฐบาลควรส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO = Non Government Organization) ให้เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน รวมทั้งประสานงานกับทางราชการและภาคธุรกิจเอกชน ตลอดจนจัดงบประมาณอุดหนุนองค์กรพัฒนาเอกชน

๖. ส่งเสริมให้ภาคธุรกิจเอกชนเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน

๗. ผู้นำชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ข้าราชการ และนักธุรกิจ ที่หวังดีต่อประเทศ ควรรวมตัวกันศึกษาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง สรรค์สร้างวัฒนธรรมใหม่แห่งการรวมตัวกันทำงาน เพื่อสังคม

ถ้าได้ทำดังกล่าวข้างต้นบ้านเมืองจะมีความเจริญ เกิดความสงบเรียบร้อยที่แท้จริง สานติสุขพึงมีแก่มนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลาย